

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
Юридичний інститут

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЧИН- НОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Збірник наукових статей
Випуск XXIII

м. Івано-Франківськ, 2010

ЗМІСТ ЗАЯВИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПРО УСИНОВ- ЛЕННЯ ДІТЕЙ

УДК 347.91/.95 : 347.633.1

Запровадження судового порядку усиновлення є істотною новелою сімейного (ст. 207 Сімейного кодексу України [1]) та цивільного процесуального права (глава 5 розділу IV Цивільного процесуального кодексу

України [2]). Водночас слід зауважити, що встановивши судову процедуру усиновлення, законодавець одразу не зміг вирішити всіх проблем, які могли виникнути під час розгляду справи про усиновлення, що і засвідчила практика в перші ж роки дії нового законодавства.

Актуальність наукової розробки обумовлена проблемами, які виникають в правозастосовчій судовій практиці при зверненні громадян України до суду із заявою про усиновлення дитини.

Враховуючи, що усиновлення до цього часу розглядалося як інститут виключно сімейного права, проблемі його дослідження у відповідності з новим законодавством було приділено достатньо уваги (Г.І. Абраменко, Н.І.Батуріна, І.В.Жилінкова, Л.М.Зілковська, О.М.Калітенко, Н.В.Летова, О.М.Нечаєва, О.Пунда, З.В.Ромовська, Ю.С.Червоний). Однак судовому провадженню в справах про усиновлення приділялась увага тільки в загальних ризах.

У вітчизняній науці цивільного процесуального права відсутні фундаментальні дослідження, які б висвітлювали особливості судового розгляду справ про усиновлення, при цьому окремі науковці, зокрема О.О.Грабовська, С.Я.Фурса, частково приділяли увагу проблематиці судочинства у справах про усиновлення, але конкретні практичні питання судочинства у визначеній категорії справ вимагає більш повного та глибокого дослідження.

Зазначені обставини і обумовили мету написання цієї статті, яка полягає у: 1) визначенні змісту заяви громадян України про усиновлення дітей; 2) конкретизації переліку документів, які мають бути додані до заяви про усиновлення; 3) внесенні пропозицій щодо вдосконалення ЦПК України.

Для порушення справи про усиновлення особою, яка бажає усиновити дитину, до суду подається заява, яка повинна відповідати як загальним вимогам, передбаченими ст.119, так і вимогам, які містяться в ст. 252 ЦПК України. Так, згідно вимог ЦПК України заява про усиновлення подається в письмовій формі і повинна містити: 1) найменування суду, до якого подається заява; 2) прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання заявника (заявників); 3) прізвище, ім'я, по батькові, вік усиновлюваної дитини, її місце проживання; 4) відомості про стан здоров'я дитини. Крім того, заява про усиновлення може містити клопотання про зміну прізвища, імені, по батькові (право на зміну прізвища, імені, по батькові фізичної особи у разі її усиновлення закріплене в ч.1 ст.295 Цивільного кодексу України та ст. 231 СК України), дати, місця народження дитини (ст. 230 СК України) та запис заявника (заявників) батьками дитини (ст. 229 СК України). Заява про усиновлення підписується та подається

до суду особисто заявником. Подання заява про усиновлення через представника не допускається (ч. 1 ст. 223 СК України).

Водночас, як наголошується в п. 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30 березня 2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав» (далі – постанова Пленуму ВСУ), враховуючи специфіку справ про усиновлення, суди при прийнятті заяв повинні перевіряти відповідність форми та змісту такого документа як вимогам, визначеним у ст. 252 ЦПК, так і вимогам, що випливають із глави 18 «Усиновлення» СК України, а саме: чи наведено в заяві відомості про усиновлювачів, про дитину, яку бажають усиновити, про її батьків, братів та сестер; чи викладено мотиви, з яких особа хоче усиновити дитину; чи сформульовано прохання про внесення відповідних змін до актового запису про народження останньої. У разі недотримання зазначених вимог суд має право постановити ухвалу про залишення заява без руху (ст. 212 ЦПК України). [3]

Проте запропоноване Пленумом Верховного Суду України роз'яснення щодо змісту заяви про усиновлення викликає ряд зауважень.

По-перше, зміст ч. 1 ст. 252 ЦПК України щодо складових заяви є вичерпним. Конструкція цієї норми не передбачає можливості зазначення у заяві інших відомостей, ніж ті, які чітко передбачені в законі, на відміну від ч.2 ст. 252 ЦПК України, яке передбачає подання до заяви про усиновлення інших документів, визначених законом.

По-друге, ст. 223 СК України «Заява про усиновлення дитини», яка за своєю природою є нормою процесуального, а не матеріального характеру, не містить конкретних вказівок щодо змісту заяви. Ця норма регулює правила подання заяви та можливість її відкликання.

Безумовно, в цьому контексті не слід ігнорувати ч. 1 ст. 224 СК України, якою визначено обставини, що будуть враховані судом при ухваленні рішення про усиновлення дитини. Зокрема, п. 1 ч. 1 ст. 224 СК України передбачає необхідність врахування при ухваленні рішення стану здоров'я та матеріального становища особи, яка бажає усиновити дитину, її сімейний стан та умови проживання, ставлення до виховання дитини, тобто обставини, які визначені в п. 2 постанови Пленуму ВСУ як відомості про усиновлювачів. Пунктами 2 і 5 ч.1 ст. 224 СК України визначено, що суд також повинен врахувати мотиви, на підставі яких особа бажає усиновити дитину та відомості про особу дитини, в тому числі про її батьків, братів та сестер, та стан її здоров'я.

З аналізу ст. 224 СК України постає логічне запитання, чому кандидат в усиновлювачі як заявник повинен всі ці обставини зазначати у заяві про усиновлення, адже вони будуть з'ясуватися в залі судового засі-

дання під час розгляду заяви? Крім того, відомостями про особу дитини, яку бажає усиновити заявник, володіє служба у справах дітей (орган опіки та піклування), яка в цивільному процесі виступає заінтересованою особою. Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» на службу у справах дітей покладено обов'язок здійснення досудової підготовки усиновлення, включаючи й облік дітей, які можуть бути усиновлені, й інформування кандидатів в усиновлювачі про дітей, які можуть бути усиновлені, й оформлення направлення для знайомства з дитиною. До того ж, ст. 253 ЦПК України передбачено, що орган опіки та піклування (в контексті постанови КМУ від 8 жовтня 2008 року – служба у справах дітей) повинен подати до суду висновок про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини, в якому й буде міститися інформація і про кандидата в усиновлювачі, і про усиновлювану дитину. До цього висновку органу опіки та піклування додаються: 1) акт обстеження умов життя заявника, складений за місцем його проживання; 2) свідоцтво про народження дитини; 3) медичний висновок про стан здоров'я дитини, 4) у випадках, встановлених законом, згода батьків, опікуна, піклувальника дитини, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, а також самої дитини на усиновлення. Отже, якщо судді при вирішенні питання про відкриття провадження у справі про усиновлення будуть керуватися п. 2 постанови Пленуму ВСУ, то виявиться, що і заявник, і заінтересована особа (орган опіки та піклування) документально будуть продубльовувати інформацію, яку ще й суд зобов'язаний перевірити в залі судового засідання. А якщо виявиться, що заява про усиновлення не містила вимог, що випливають із глави 18 СК України, а не тільки з ст.ст.119, 252 ЦПК України, суддя залишить заяву без руху, а у випадку не усунення недоліків – поверне її заявникові. Проте чи має право суддя, керуючись п. 2 постанови Пленуму ВСУ, залишати заяву про усиновлення без руху, якщо заявник не сформулював в ній прохання про внесення відповідних змін до актового запису про народження дитини. Ч.1 ст.252 ЦПК України чітко визначає, що клопотати про зміну прізвища, імені, по батькові, дати, місця народження дитини, про запис заявника матір'ю або батьком дитини є правом, а не обов'язком заявника, тому цей «недолік заяви» в жодному випадку не може бути підставою для залишення заяви без руху.

Зрештою, якщо дослівно процитувати норму ст. 121 ЦПК України, то суддя має право залишити заяву без руху за умови подання її без додержання вимог, викладених у статтях 119 і 120 ЦПК України або несплати судового збору чи витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгля-

ду справи. Використовуючи в нашому випадку аналогію закону, можна стверджувати, що суддя має право залишити заяву не тільки за умови недодержання вимог щодо подання заяви передбачених статтями 119 і 120, але й статті 252 ЦПК України. Фактично нормативною підставою для залишення заяви без руху та її повернення заявнику в контексті ч. 4 ст.119 ЦПК України, буде ст. 223 СК України. Проте жодних інших правових підстав для залишення заяви про усиновлення без руху у судді нема.

Підсумовуючи вищенаведене, слід зазначити, що п. 2 постанови Пленуму ВСУ в частині визначення підстав залишення заяви про усиновлення без руху є необґрунтованим і незаконним. Хоча цей документ за юридичною силою не є обов'язковим для виконання, а носить лише рекомендаційний характер, проте ніхто не буде сперечатися з тим фактом, що суддя з метою полегшення своєї професійної діяльності, беззаперечно буде дотримуватися позицій Верховного Суду України.

Водночас не можна безапеляційно відкидати ідею суддів про необхідність розширення змісту заяви про усиновлення. На сьогодні питання щодо складових змісту заяви про усиновлення піднімається і в наукових колах. Зокрема, С.Я.Фурса вважає необхідним висвітлення в заяві до суду біографічних даних усиновлювача, зазначення відомостей про наявність власних дітей, що дасть можливість певним чином характеризувати усиновлювача. Крім того, науковцем пропонується у заяві окремим пунктом зазначити позицію заявника щодо дотримання таємниці усиновлення. [5, с.590]

При цьому з огляду на зміст ст.119 ЦПК України вважаємо, що заява про усиновлення повинна містити чітко визначені заявником підстави для усиновлення, які мають відповідати загальним вимогам закону. Тобто заява про усиновлення має бути обґрунтованою, вказувати на мотиви, які спонукали заявника (кандидата в усиновлювачі) звернутися до процедури усиновлення, та містити відповідні докази, що підтверджують ці обставини (наприклад, не можливість мати дітей, що підтверджується медичним висновком).[6, с.49]

Таким чином, на нашу думку, перед законодавцем постала необхідність конкретизації статті 252 ЦПК України в частині розширення переліку обставин, які доцільно було б зазначити у заяві про усиновлення з частковим врахуванням положень пункту 2 постанови Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 року. При цьому *пропонуємо частину першу статті 252 ЦПК України після слів „відомості про стан здоров'я дитини ” доповнити словами наступного змісту: „обставини, які обумовлюють бажання заявника усиновити дитину та докази на їх підтвердження”.*

До заяви про усиновлення дитини згідно з ч.2 ст.252 ЦПК України за наявності мають бути додані такі документи:

1) копія свідоцтва про шлюб, а також письмова згода на це другого з подружжя, засвідчена нотаріально, – при усиновленні дитини одним із подружжя. При цьому відповідно до ч.2 ст. 220 СК України усиновлення дитини може бути проведене без згоди другого з подружжя, якщо він визнаний безвісно відсутнім, недієздатним, а також за наявності інших обставин, що мають істотне значення. Тому у разі визнання судом другого з подружжя безвісно відсутнім або недієздатним, заявник зобов'язаний подати до заяви про усиновлення відповідне судове рішення, яке набрало законної сили;

2) медичний висновок про стан здоров'я заявника. На жаль, на сьогодні суди не завжди дотримуються законних вимог про необхідність представлення медичного висновку про стан здоров'я усиновлювача, виданого державним лікувально-профілактичним закладом. Так, Рожнятівський районний суд задовольнив заяву В.К. про усиновлення неповнолітнього на підставі довідок про стан здоров'я усиновлювача та усиновленого, а не на підставі відповідних висновків (справа №2/131). Рішенням Коломийського міського суду задоволена заява П.В. та В.В. про усиновлення неповнолітнього за наявності довідки про стан здоров'я усиновлювачів та за відсутності висновку про стан здоров'я дитини (справа №2/168).[7]

Суддею Святошинського районного суду м. Києва у справі за заявою П., Л., заінтересовані особи: орган опіки та піклування Святошинської районної у м. Києві державної адміністрації, відділ реєстрації актів цивільного стану Святошинського районного управління юстиції у м. Києві було відкрито провадження та зазначено, що надано всі необхідні матеріали. Із матеріалів справи вбачається, що заява не відповідає вимогам ст. 252 ЦПК України: до заяви не додано медичний висновок про стан здоров'я заявника відповідної форми, а надано медичну довідку щодо придатності до керування транспортним засобом. [8]

Медичний висновок про стан здоров'я заявника містить наступну інформацію про здоров'я кандидата в усиновлювачі: 1) дані медичного обстеження таких спеціалістів: дерматовенеролог, психіатр, фтизіатр, терапевт, нарколог; 2) дані лабораторного дослідження: результати аналізів крові для перевірки реакції Вассермана та необхідний тест на ВІЛ-інфікованість; 3) остаточний висновок. Остаточний висновок медичної комісії повинен засвідчувати, що „фізичний, розумовий та емоційний стан особи дозволяє йому/їй піклуватися про дитину та нести відповідальність за дитину”. Довідка повинна бути підписана усіма спеціалістами та посвідчена печаткою медичного закладу, де проводилось

обстеження. Відсутність позитивного висновку про стан здоров'я заявника слід розглядати як суттєвий недолік заяви з передбаченими ст.121 ЦПК України процесуальними наслідками (залишення заяви без руху). Якщо висновок, поданий керівником лікувально-профілактичного закладу, негативний, то, як свідчить практика, про розгляд справи в судовому порядку не може бути й мови. Водночас доцільно погодитися з позицією С.Я.Фурси щодо можливості розгляду заяви про усиновлення за наявності негативного висновку про стан здоров'я заявника. Якщо особа не погоджується з висновком про стан свого здоров'я, тоді в порядку забезпечення доказів на підставі ст. 133 ЦПК України доцільно провести медичну експертизу. Висновок про стан здоров'я заявника відповідно до чинного законодавства не можна розцінювати як висновок експерта, оскільки він був отриманий поза судом, без додержання вимог ст. 147 ЦПК України щодо процесуального порядку призначення і проведення такого обстеження. [5, с.591-592] При цьому згідно з Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої наказом Міністерством охорони здоров'я України від 17 січня 1995 року №6, до судово-медичної експертизи відноситься експертиза за матеріалами цивільних справ, що є нормативною підставою для проведення цієї експертизи щодо кандидата в усиновлювачі з додержанням вимог процесуального законодавства;

3) довідка з місця роботи із зазначенням заробітної плати або копія декларації про доходи;

4) документ, що підтверджує право власності або користування жилим приміщенням;

5) інші документи, визначені законом.

Як бачимо, ЦПК України не містить вичерпного переліку документів, які мають бути додані до заяви про усиновлення. У зв'язку з цим і в науковій літературі, і в узагальненнях судів щодо практики розгляду справ про усиновлення, з'являються різні переліки документів, які мають додаватися до заяви про усиновлення. Водночас варто зауважити, що погляди теоретиків і практиків у цьому питанні співпадають. Так, пропонується до заяви про усиновлення подавати, крім чітко визначених у пунктах 1-4 ч. 2 ст. 252 ЦПК України, такі документи: письмову згоду батьків; письмову згоду закладу охорони здоров'я або навчального закладу на усиновлення дитини, яка не має батьків і перебуває у цьому закладі; письмову згоду опікуна або піклувальника на усиновлення дитини, над якою встановлено опіку або піклування, або над батьками якої встановлено опіку або піклування; рішення суду про встановлення у судовому порядку режиму окремого проживання подружжя. [8; 9, с.478]

Проте вище наведений перелік документів, які мають додаватися до заяви про усиновлення, викликає ряд зауважень. Як вже зазначалося, не слід зобов'язувати заявника та заінтересованих осіб подавати до суду одні й ті самі документи. Згідно п. 4 ч. 3 ст. 253 ЦПК України у випадках, встановлених законом, згода батьків, опікуна, піклувальника дитини, закладу охорони здоров'я або навчального закладу, мають бути додані до висновку органу опіки та піклування про доцільність усиновлення та відповідність його інтересам дитини. Ці документи з врахуванням специфіки справи та чіткості розуміння того факту, що діяльність з усиновлення провадиться виключно уповноваженими державою органами та посадовими особами, повинні подавати до суду виключно компетентні органи, зокрема служба у справах дітей. Отже, подання цих документів заявником ЦПК України не передбачає, а тому не слід п. 5 ч. 2 ст. 252 ЦПК тлумачити в контексті п. 4 ч. 3 ст. 253 ЦПК.

Спростувавши наявні на сьогодні погляди щодо переліку інших документів, які слід подати до заяви про усиновлення, питання по суті залишається відкритим.

Безперечно, що в контексті п. 5 ч. 2 ст. 252 ЦПК України та з врахуванням положень ч. 5 ст. 119 ЦПК заявник зобов'язаний додати до заяви про усиновлення квитанції про сплату судового збору в розмірі 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян (пп. „е”, п.1 ст.3 Декрету КМУ «Про державне мито») та оплату витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи в розмірі 30 гривень (постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2009 року № 825 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2005 року № 1258»). Але подання ще якихось документів, визначених законом, ускладнюється відсутністю чітких вказівок у законодавстві.

На нашу думку, перелік документів, які мають бути додані до заяви про усиновлення, можна доповнити документом, який посвідчував би факт взяття кандидата в усиновлювачі на облік громадян, які постійно проживають на території України і бажають усиновити дитину. Така позиція обумовлюється обов'язковим дотримання адміністративної процедури взяття заявника на облік як досудового етапу усиновлення, без проходження якого неможливе звернення до суду, а відповідним документом може слугувати висновок про можливість бути усиновлювачем, що видається службою у справах дітей. Цей висновок оформляється на бланку служби у справах дітей, підписується її керівником, засвідчується печаткою та видається кандидатам в усиновлювачі (п. 27 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей від 8.10.2008 року). Тому *пропонуємо частину другої статті 252 ЦПК України після пункту четвертого доповнити пунк-*

том п'ятим наступного змісту: „висновок про можливість бути усиновлювачем”.

Водночас пропонуємо чинний пункт п'ятій частини другої статті 252 ЦПК України, в якому йдеться про додання до заяви про усиновлення, інших документів, визначених законом. виключити. На наш погляд, закон повинен містити вичерпний перелік документів, які мають додаватися до заяви про усиновлення, адже чітке законодавче закріплення усіх необхідних документів, які додаються до заяви, повинно мати на меті повне та всебічне вирішення справи по суті, не допуску з боку органів опіки та піклування, суду зловживань щодо подання „зайвих” для справи матеріалів. Зрештою, якщо проаналізувати перелік документів, які додаються до заяви про взяття громадян України на облік кандидатів в усиновлювачі до служби у справах дітей, то він є вичерпним. Витребування у заявника документів, не зазначених у пункті 22 Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей від 8.10.2008 року, не допускається.

1. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року. – К.: Атіка, 2002.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року // Голос України. – 18 травня 2004 року. - №89.
3. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 3 від 30 березня 2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав»// Вісник Верховного Суду України. – 2007. - № 5 (81). – С.7.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2008 року № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей» // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=905-2008-%EF>
5. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / [Кармаза О.О., Клименко О.М. та ін.] ; за заг. ред. С.Я.Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2008. – 1248 с. – (Серія «Цивілістика»).
6. Гнездов О. Судовий порядок усиновлення дітей / О.Гнездов // Право України. – 1999. – № 9. – С. 48-49.
7. Узагальнення практики розгляду судами Івано-Франківської області цивільних справ про усиновлення дітей за 1998 рік та за перше півріччя 2001 року.
8. Узагальнення Апеляційного суду м. Києва від 1 січня 2009 року щодо практики розгляду судами цивільних справ про усиновлення дітей, позбавлених батьківських прав, встановлення опіки та піклування над дітьми // <http://zakon.nau.ua/doc/?uid=1077.2501.0>
9. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : Монографія / [В.В. Баранкова, В.В.Комаров, В.І. Тертишніков та ін.] ; за заг. ред. В.В.Комарова. – Харків : Харків юридичний, 2008. – 928 с.

Логвінова М.В.

ЗМІСТ ЗАЯВИ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ПРО УСИНОВЛЕННЯ ДІТЕЙ

Метою написання статті є виявлення та вирішення проблемних питань змісту заяви громадян України про усиновлення дітей та переліку документів, які мають додаватися до заяви відповідно до Цивільного процесуального кодексу України.

Ключові слова: зміст заяви громадянина України про усиновлення дитини; документи, які додаються до заяви про усиновлення дитини; кандидат в усиновлювачі; служба у справах дітей; суд.

Логвинова М.В.

СОДЕРЖАНИЕ ЗАЯВЛЕНИЯ ГРАЖДАН УКРАИНЫ ОБ УСЫНОВЛЕНИИ ДЕТЕЙ

Целью написания статьи является выявление и решение проблемных вопросов содержания заявления граждан Украины об усыновлении детей и перечня документов, которые должны добавляться к заявлению в соответствии с Гражданским процессуальным кодексом Украины.

Ключевые слова: содержание заявления гражданина Украины об усыновлении ребенка; документы, которые добавляются к заявлению об усыновлении ребенка; кандидат в усыновители; служба по делам детей; суд.

Logvinova M.V.

CONTENT OF STATEMENTS OF CITIZENS OF UKRAINE ON ADOPTION OF CHILDREN

The purpose of this article is to identify and solve the problematic questions of the statements of citizens of Ukraine on adoption of children and the list of documents that are attached to the application in accordance with the Civil Procedural Code of Ukraine.

Keywords: content of statement, adoption of children, Civil Procedure Code.